

Synoptisk oversigt over ritualet for brudevielse i alterbogen 1666, Kirkeritualet 1685 og Baggers alterbog 1688

Efterfølgende oversigt er især udarbejdet med henblik på at give en overskuelig oversigt over brudevielsesritualet i Baggers alterbog 1688 i forhold til Kirkeritualet 1685 og de forudgående alterbøger, som her er repræsenteret ved alterbogen fra 1666.

Ifølge Danske Lov 1685 (2-8-2) skal trolovelsen og sammenvielsen ske »med de sædvanlige Ceremonier«. Og hvis man sammenligner præstens ord i de to alterbøger, er ordlyden på næsten alle punkter den samme. Der er i langt de fleste tilfælde kun forskelle på stavemåden.

Den grundlæggende struktur i selve ritualet er også den samme: Tre spørgsmål til henholdsvis brudgom og brud og deres jaord – bekræftelse ved brudeparets håndslag og præstens erklæring under håndspålæggelse – fire udvalgte bibelcitater om ægteskabet – Fadervor, mens præsten lægger sin hånd på brudeparrets hoveder – en afsluttende bøn.

Alterbogen fra 1666 har i et vist omfang nogle praktiske bemærkninger om, hvad der skal ske ved brudevielsen og hvor. Sådanne bemærkninger findes ikke i Baggers alterbog 1688, som kun bringer præstens ord og brudeparrets ja-ord.

De praktiske anvisninger om, hvad der skal gøres ('rubriktteksterne') findes efter 1685 ikke i alterbogen – kun i Kirkeritualet. Her findes så til gengæld kun i begrænset omfang de ord, som præsten skal sige til brudefolkene. De fleste af teksterne er kun angivet ved deres begyndelsesord.

Som tekstgrundlag for oversigten har jeg brugt originale udgaver af de to alterbøger, mens jeg har brugt en genudgivelse fra 1985 af Kirkeritualet: »Danmarks Og Norgis Kirke-Ritual 1685-1985. Genudgivet af Udvalget for Konvent for Kirke og Theologi«.

Titlen på alterbogen 1666 er: »Alterbogen. Det er: Søndagis oc Hellige Dagens Episteler oc Evangelia med Collecter oc andet, at bruge udi Christi Nadvere, efter Ordinantzens liudelse. D. Petrus Palladius ... « (Kjøbenhaffn, 1666).

Titlen på Baggers alterbog er: »Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge« (Kjøbenhavn, 1688).

Ordlyden er gengivet uændret, men jeg har ændret tegnsætning fra skråstreger til almindelige kommaer. Præstens ord står med almindelig typografi, mens jeg har brugt kursiv til de praktiske anvisninger ('rubriktteksterne'). Der er ikke en tilsvarende praksis i originalteksterne, men dog i mange tilfælde en forskel i skriftstørrelse.

Holger Villadsen, juli 2022

<i>Alterbogen 1666</i>	<i>Kirkeritualet 1685</i>	<i>Baggers alterbog 1688</i>
En liden Bog om Brudevielse for alle Sognepræster. D. Martinus Luther.	VIII. Capitel: Om Egteskab [uddrag om vielsen]	Brudevielse
<i>For det første, skal der liusis for dennem aff Prædickestolen med saadanne Ord: Hans N. oc Margrete N. ville effter Guds Befalning, giffve sig i den hellige Ecteskabs Stat: oc derforø begiere de en almindelig christelig Bøn for sig, at de kunde det begynde i Guds Naffn, oc det maatte lyckis for dem: Gud til Ære, dem selff til Glæde, og andre til it got Exempel. Oc om nogen haffver der i noget at sige, da gjøre sig det betjden, eller tie sig der effter stille. Gud giffve dennem sin Naade oc Velsignelse, Amen.</i>		
	<i>Vielsen skal skee i Kirken oppe imod Alteret. Er det på Prædikedage, da forrettis Vielsen i Kiøbstæderne til Froprædiken, strax efter, at den anden gandske Tieneste</i>	

	<p><i>er til Ende, og til Højmesse, (ligesom det og skal skee paa Landet,) for Prædiken imellem Epistelens og Evangelii Oplæsning.</i></p> <p><i>Er det paa andre Dage i Ugen, naar ingen Prædiken holdis, da komme de til Kirken i det allerseneste imellem ni og ti Slæt, saa Brudevielsen kand være endet, førend Klokken slår elleve.</i></p> <p><i>For Vielsen synges altid dette første Vers af den Psalme:</i> I Jesu navn skal al vor Gierning skee etc. <i>Eller en anden beqvem Psalme.</i></p> <p><i>Efter Vielsen:</i> Hvo som vil salig udi Verden leve etc. <i>Eller en anden af Psalmebogen, som der derpaa kand skikke.</i></p>	
	<p><i>Naar Vielsen skal skee, triner Præsten frem og staaendis lige for Brudefolkene holder en liden Tale til dennem om Egteskab, hvor til hand kand bruge et Sprog af Bibelen korteligen at forklare, saa vit den Act kand vedkomme, og siden slutter med et kort Ynske, ligesom i Trolovelsen.</i></p>	

<p><i>Brudevielsen skal skee i Kircken med disse Ord:</i></p> <p>N. Jeg spør eder ad, for det første: Om I haffver beraadt eder, først med Gud i Himmelen: Dernest med eders eget Hiertelaug: siden ocsaa med eders Slect oc Venner, at I ville haffve denne ærlige Pige (eller Danneqvind) N. til eders Ecte Hustru: <i>dicat</i>: Ja.</p> <p>For det andet: Om I ville leffve saa med hende, baade i Medgang oc Modgang, ihvad Lycke Gud Allmægtigste vil eder tilføye, som en Dannemand bør at gjøre med sin Ecte Hustru: <i>dicat</i>: Ja.</p> <p>For det tredie: Om I vjde eder frj, at I icke haffver giffvet nogen anden Qvindis Person, som nu leffver, eders Ecteskabs Tro: <i>dicat</i>: Ja.</p> <p><i>Disse try Spørssmaal tagis lige saa igien til Bruden, i saa maade:</i></p> <p>N. Jeg spør eder oc at, i lige maade, for det første: Om I haffve beraad eder, etc.</p>	<p><i>Derefter spørger hand dennem hver i sær, ligesom i Trolovelsen er skeet, saaledis:</i></p> <p>Saa tilspørger jeg eder, N.N.</p> <p>(1) Om I har beraad eder, med Gud.</p> <p>(2) Om I vil leve saa med hende, i Medgang og Modgang etc.</p> <p>(3) Om I veed eder fri etc.</p> <p><i>Brudgommen svarer Ja til hvert Spørssmaal i sær, og naar samme Spørgsmaal ere paa ligemaade skeet til Bruden, og hun dennem haver bejaet, da give de hver andre deris Hænder, ligesom i Trolovelsen, og saa legger Præsten sin Haand paa deris Hænder, sigendis:</i></p>	<p>Saa tilspørger jeg eder N. N.</p> <p>1. Om I har beraadt eder med Gud i Himmelen, dernæst med eders eget Hiertelag, siden ogsaa med eders Slægt og Venner, at I vil have denne ærlige pige (Qvinde) som hos eder staar [<i>note</i>: Titul: en hver efter sin Stand og Vilkor. etc.] N. N. til eders Egte Hustru? Ja.</p> <p>2. Om I herefter vil leve saa med hende baade i Medgang og Modgang, i hvad Lykke Gud allermægtigste vil eder tilføje, som en Dannemand bør at leve med sin Egte-Hustru?</p> <p>3. Om I veed eder fri, at I ikke haver givet nogen anden Qvindis Person, som nu lever, eders Egteskabs Tro, som dette kunde være til Hinder: Ja. : / :: / :</p> <p>[<i>Note</i>: (See Ritualet)]</p>
--	---	---

<p><i>Siden siger hand:</i> Giffver hver andre eders Hænder der paa.</p> <p><i>Her skal mand acte: Om det er Herre-Folck, som bruge Troloffvelse-Ring, da skal Præsten tage Ringen af Brudgommen oc sætte hannem paa Brudens Finger, før hand beder dem giffve hver andre deres Hænder, etc.</i></p> <p><i>Oc saa legger hand sin Haand paa deres Hænder, oc siger:</i> Efterdi at I tilforn haffve indbyrdis samtyckt hver andre, at ville leffve tilsammen i den hellig Ecteskabs Stat: oc det samme nu aabenbare bekient for Gud oc denne christen Kircke oc Meenighed oc der paa giffvet hver andre eders Hender [<i>marginnote: Oc Trolofvælsens Ring</i>], Saa forkynder jeg eder ret Ectefolck at være, baade for Gud oc Mennisken, i Naffn Faders, oc Søns, oc H. Aands, Amen!</p> <p>Hvad Gud Allmægtigste haffver tilsammenføjet, skal intet Menniske atskillie.</p>	<p>Efterdi at I tilforn have indbyrdis samtykt hver andre at ville leve tilsammen i den hellige Egteskabs Stat, og det samme nu aabenbare bekient for Gud og denne Christen Menighed, og derpaa givet hver andre eders Hænder, saa forkynder jeg eder rette Egtefolk at være baade for Gud og Mennisken, i Navn Gud Faders, Søns, og Hellig Aands, Amen.</p> <p>Hvad Gud Allermægtigste haver tilsammenføjet skal intet Menniske adskillie.</p>	<p>Saa giver hverandre eders Hænder derpaa.</p> <p>Efterdi at I tilforn have indbyrdis samtykt og tilsagt hver andre at ville leve tilsammen i den hellig Egteskabs Stat, og det samme nu aabenbare bekient for Gud og denne Christen Menighed (Forsamling,) og derpaa givet hverandre eders Hænder, saa forkynder jeg eder rette Egte-Folk at være baade for Gud og Mennisken i Navn Gud Faders, Gud Søns, og Gud den Hellig Aands. Amen!</p> <p>Hvad Gud Allermægtigste haver tilsammenføjet skal intet Menniske adskillie.</p>
--	---	---

<p><i>Er der flere end et par Brudfolck at vie, da skal dette forneffnde altsammen tagis igien, til hvert par besynderlige.</i></p>	<p><i>Ere der flere, end et par Brudfolk at vie, da skal alt dette igientagis til et hver Par besynderligen.</i></p>	
<p><i>Fremdeelis siger hand:</i> Efterdi at I haffve nu gifvet eder i Ecteskab tilsammen, i Guds Naffn: Saa hører nu først Guds Ord om denne Stat. Saa skriffver den hellige Moses, i sin første Bogs andet Capitel.</p> <p>Oc Gud vor Herre sagde: Det er icke got, at Mennisken er eene: Jeg vil gjøre hannem en Medhielp, som kand være hos hannem. Da lod Gud Herren en svar Søffn falde paa Mennisken, oc hand soff: Da tog hand it aff hans Ribbeen, oc lucte Steden igien med Kiød. Oc Gud vor Herre bygde en Qvinde aff Ribbenet, som hand tog aff Mennisken, og lidde hende til hannem. Da sagde Mennisken: Det er Been aff mine Been, oc Kiød aff mit Kiød: Derfor skal mand kalde hende Mandinde, Thi hun er tagen aff Manden. Derfor skal Manden forlade sin Fader oc Moder, oc bliffve hos sin Hustru: Oc de skulle være it Kiød.</p>	<p><i>Fremdelis siger Præsten:</i> Efterdi at I have nu gifvet eder i Egteskab tilsammen i Guds Navn, saa hører nu Guds Ord om denne Stat; Saa skriver den hellige Moses i sin første Bogs andet Capitel: Vers. 18. 21. 22. 23. 24. Og Gud vor Herre sagde: Det er ikke got etc.</p>	<p>Efterdi at i have nu givit eder i Egteskab tilsammen i Guds Navn, saa hører nu for det første, Guds Ord om denne Stat; Saa skriver den hellige Moses i sin første Bogs andet Capitel.</p> <p>Og Gud vor Herre sagde: Det er ikke got, at Mennisket er ene, jeg vil gjøre hannem en Medhielp, som kand være hos hannem. Da lod Gud Herren en dyb Søvn falde paa Mennisket, og hand sov; Og hand tog et af hans Ribbeen, og lukte Stæden igien med Kiød. Og Gud vor Herre bygde en Qvinde af Ribbenet, som hand tog af Mennisket, og ledde hende til hannem. Da sagde Mennisket: Det er Been af mine Been, og Kiød af mit Kiød, Derfor skal mand kalde hende Mandinde; ti hun er tagen af Manden; Derfor skal Manden forlade sin Fader og Moder og blive hos sin Hustru, og de skulle være et Kiød.</p>

<p>For det andet, hører ocsaa Guds Bud, hvorledis I skulle skicke eder imod hver andre, i denne eders Ecteskabs Stat. Saa siger S. Povel til de Epheser i det femte Capittel:</p> <p>I Mænd, elsker eders Hustruer, lige som oc Christus elskte Meenigheden, oc gaff sig self for hende, paa det hand skulde hellige hende: Oc hand rensede hende formedelst Vandbadet i Ordet: paa det hand skulde beskicke sig self hende en Meenighed, som er herlig, som icke haffver nogen Besmittelse eller Ryncke, eller noget saadant, men at hun skulde være hellig oc ustraffelig. Saa skulle oc Mændene elske deres Hustruer, som deres eget Legeme. Hvo som elsker sin Hustru, hand elsker sig self. Thi aldrig hadede nogen sit eget Kiød, men hand føder det oc vederqveger det, lige som Herren ocsaa Meenigheden.</p> <p>Qvinderne skulle være deres Mænd underdanige, som Herren: Thi Manden er Qvindens Hoffvet, lige som Christus oc er Meenighedens Hoffvet: Oc hand er sit Legemis Saliggjørere. Men lige som Meenigheden er nu Christo underdanig, Saa skulle oc Qvinderne være deres</p>	<p>For det andet, hører ogsaa Guds Bud, hvorledis I skulle skikke eder imod hver andre i denne eders Egteskabs Stat. Saa siger S. Povel til de Epheser i det 5. Cap: v. 25. 26. 27. 28. 29.</p> <p>I Mænd elsker eders Hustruer, ligesom Christus etc.</p> <p>Vers. 22. 23. 24.</p> <p>Qvinderne skulle være deris Mænd etc.</p>	<p>For det andet: Hører ogsaa Guds Bud, hvorledis i skulle skikke eder imod hver andre i denne eders Egteskabs Stat.</p> <p>Saa skriver St: Povel til de Epheser i det V. Capitel.</p> <p>I Mænd elsker eders Hustruer, ligesom Christus elskte Menigheden, og gav sig selv for hende, paa det hand skulde hellige hende; Og hand rensede hende formedelst Vandbadet i Ordet, paa det hand skulde beskikke sig selv hende en Menighed, som er herlig, som ikke haver nogen Besmittelse, eller Rynke, eller noget saadant: Men at hun skulde være hellig og ustraffelig: Saa skulle oc Mændene elske deris Hustruer som deris eget Legeme: Hvo som elsker sin Hustru, hand elsker sig selv; Ti aldrig hadede nogen sit eget Kiød, men hand føder det og vederqvæger det ligesom Herren ogsaa Menigheden. Qvinderne skulle være deris Mænd underdanige som Herren; Ti Manden er Qvindens Hoved: Ligesom Christus og er Menighedens Hoved, og hand er sit Legemis Saliggjører; Men ligesom Menigheden er nu Christo underdanig, saa skulle oc Qvinderne være deris Mænd i alle Ting.</p>
---	--	---

Mænd i alle ting.		
<p>For det tredie, hører ocsaa Kaarsset, som Gud haffver lagt paa denne Stat.</p> <p>Saa sagde Gud til Qvinden: Jeg vil skicke dig megen Kummer til, naar du reder til Barsel, oc du skalt føde dine Børn med Kummer: oc din Villie skal være din Mand undergiffven, oc hand skal være din Herre?</p> <p>Oc Gud sagde til Manden: Efterdi du lydte din Hustruis Røst, oc aadst aff det Træ, om hvilket jeg bød dig, oc sagde: Du skalt icke æde der aff: da skal Jordan være forbandet for din skyld, med Kummer skalt du dig der aff nære alle dine Lifsdage. Torn oc Tidsel skal hun bære dig, oc du skalt æde Urter paa Marcken. I dit Ansictis Sved skalt du æde dit Brød, til du bliffver til Jord igien, som du est tagen aff: Thi du est Jord, oc du skalt blifve til Jord igien.</p>	<p>For det tredie, hører ogsaa Korset, som Gud haver lagt paa denne Stat: Gen. 3. v. 16. 17. 18. 19.</p> <p>Saa sagde Gud til Qvinden: etc.</p> <p>Og Gud sagde til Manden: Efferdi du lydte din Hustruis Røst etc.</p>	<p>For det tredie: Hører ogsaa Korset, som Gud haver lagt paa denne Stat.</p> <p>Saa sagde Gud til Qvinden: Jeg vil skikke dig megen Kummer til, naar du reder til Barsel, og du skal føde dine Børn med Kummer, og din Villie skal være din Mand undergiven, og hand skal være din Herre.</p> <p>Og Gud sagde til Manden: Efterdi du lydte din Hustruis Røst, og aad af det Træ, om hvilket jeg bød dig, og sagde: Du skal ikke æde der af: da skal Jordan være forbandet for din skyld: Med Kummer skal du dig der af nære alle dine Livs Dage: Torne og Tidsel skal den bære dig, og du skal æde Urter paa Marken: I dit Ansigtis Sved skal du æde dit Brød, indtil du bliver til Jord igien, som du er tagen af; Ti du er Jord, og du skal blive til Jord igien.</p>
For det fiende, er det eders Trøst: at I vide oc troe, at eders Stat er Gud teckelig, oc aff hannem velsignet. Thi saa staar der	For det fiende, er det eders Trøst, at vide og tro, at eders Stat er Gud tekkelig og af hannem velsignet; Ti saa staar der	For det fiende: Da er det eders Trøst, at I vide og troe, at eders Stat er Gud tekkelig og af hannem velsignet; Ti saa staar der

<p>skreffvet, i Skabelsens Bogs første Capittel:</p> <p>Oc Gud skabte Menniken sig til it Billede, hand skabte hannem til Guds Billede: Oc hand skabte dem en Mand oc en Qvinde. Oc Gud velsignede dem, oc sagde til dem: Værer fructsommelige, oc formeerer eder, oc opfylder Jorden, oc gjører hende eder underdanig: Oc regierer offver Fiskene i Haffvet, oc ofver Fulene under Himmelen, oc offver alle Diur, som krybe paa Jorden.</p> <p>Oc Gud saae alt det, som hand haffde skabt: oc see, det var altsammen saare got. Derfor siger oc Salomon: Hvo som faaer en Hustru, hand faaer en god Ting, oc annammer aff Herren en Velbehagelighed.</p>	<p>skrevet i Skabelsens Bogs første Capitel: vers. 27. 28. 31.</p> <p>Og Gud skabte Menniken sig til et Billede, hand skabte etc.</p> <p>Derfor siger oc Salomon: Hvo som faar en Hustru, hand faar en god ting, og annammer af Herren en Velbehagelighed.</p>	<p>skrevet i Skabelsens Bogs første Capitel:</p> <p>Og Gud skabte Menniken sig til et Billede, og hand skabte hannem til Guds Billede, og hand skabte dem en Mand og en Qvinde. Og Gud velsignede dem, og sagde til dem. Værer frugtsommelige og formeerer eder, og opfylder Jorden, og gjører den eder underdanig: Og regerer over Fiskene i Havet, og over Fuglene under Himmelen, og over alle Dyr, som krybe paa Jorden.</p> <p>Og Gud saae alt det, som hand havde skabt, og see, det var altsammen saare got. Derfor siger oc Salomon: Hvo som faar en Hustru, hand faar en god Ting, og annammer af Herren en Velbehagelighed.</p>
<p><i>Her legger hand sin Haand paa deres Hoffvet, oc siger:</i> Lader os alle bede: Fader vor, etc.</p>	<p><i>Derefter legger Præsten sin Haand paa deris Hoveder, og siger:</i> Lader os alle bede: Fader vor du som etc.</p>	<p>Lader os alle bede: Fader vor, du som er i Himlene! Helligt worde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Ske din Villie her paa Jorden, som den er i Himmelen. Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som vi forlade vore Skyldnere! Leed os ikke udi</p>

		Fristelse; Men frels os fra det Onde; Ti Riget er dit Magten og Æren i Ævighed! Amen!
Lader os fremdeelis bede: O Herre Gud himmelske Fader, du som haffver skabt Mand oc Qvinde, oc forskicket dem til Ecteskabs Stat, oc haffver velsignet dennem med Liffsens Fruct, oc der i betegnet din kiere Søns Jesu Christi, oc den hellige Kirckis hans Bruds, Sacramente: Vi bede din grundløse Barmhiertighed, at du vilt saadan din Skabning, Ordning oc Velsignelse, ickelade forryckis eller forderffvis, men Naadelige hende bevare: Ved den samme din elskelige Søn Jesum Christum vor Herre, Amen.	Lader os fremdelis bede. O Herre Gud Himmelske Fader, du som haver skabt Mand og Qvinde, og forskicket dem til Egteskabs Stat, og haver velsignet dennem med Livsens Frugt, og der i betegnet din kiere Søns, Jesu Christi, og den hellige Kirkis, hans Bruds, Sacramente: Vi bede din Grundløse Barmhiertighed, at du vil saadan din Skabning, Ordning og Velsignelse ikke lade forrykkis, eller fordervis, men naadelig hende bevare ved samme din elskelige Søn Jesum Christum vor Herre, Amen!	Lader os fremdelis bede. O Herre Gud himmelske Fader, du som haver skabt Mand og Qvinde, og forskicket dem til Ægteskabs Stat, og haver velsignet dennem med Livsens Frugt, og der i betegnet din kiere Søns, Jesu Christi, og den hellige Kirkis, hans Bruds, Sacramente: Vi bede din grundløse Barmhiertighed, at du vil saadan din Skabning, Ordning og Velsignelse ikke lade forrykkis, eller fordervis, men naadelig bevare den, ved den samme din elskelige Søn Jesum Christum vor Herre Amen.
	<i>Hvorpaa følger Velsignelsen:</i> Herren være med eder etc.	
	<i>Naar Brudevielse skeer til Højmesse i Kiøbstæderne, eller paa Landet, som sagt er, da læser Præsten efter den sidste Collect endnu denne:</i> O Almægtigste ævige Gud og alsomkiereste Fader, du som selv haver saa skicket det, at etc.	